

Лекція №1: ТРЕНЕР. ЙОГО МІСЦЕ І РОЛЬ В СПОРТИВНІЙ ПІДГОТОВЦІ

План

1. Особа тренера в сучасному спорті і його функціональні обов'язки.
2. Складники професійної майстерності та структура діяльності тренера.
3. Організація тренувального процесу.
4. Підготовка спортсмена до змагань.

Зважаючи на те, що спорт є сферою уніфікованого порівняння досягнень у певних видах фізичних вправ, то центральною його фігурою є сама людина, спортсмен. З тих пір, як люди почали спеціально готуватися до участі в змаганнях, поряд із спортсменом з'явилася ще одна особа – його порадник, наставник, вчитель, або іншими словами тренер. Природно, що спершу «тренерство» мало непрофесійний характер. Але з часом, коли дійшло до застосування спеціальних закладів (як це мало місце вже у стародавній Греції), з'явилися і вчителі «фізичних вправ». Залежно від виконуваних функцій, давньогрецькі тренери поділялися на три категорії:

«гімнасіс» - програміст, «педотрібіс» - виконавець програми і «алімпіс» - помічник – масажист.

Грецькі тренери - гімнастікони довели методи навчання до високого. Навіть за нинішніми мірками, рівня. Вони вміло орієнтували атлета на заняття тим чи іншим видом фізичних вправ, продумано застосовували психологічну підготовку, дієтологію. Вони користувалися розробленими системами розвитку фізичних якостей, методиками вивчення техніки вправ, знаючи при цьому цілісний та розчленований методи навчання. Греки чітко розподіляли процес підготовки атлетів на цикли: 4-річний – макроцикл і 4-х денний мікроцикл (тетра).

Роль, значення тренера суттєво змінилися внаслідок формування і організаційного оформлення окремих видів спорту, стандартизації правил змагань, стабілізації системи проведення міжнародних змагань тощо.

Сьогодні **тренер** – одна з найважливіших фігур в спорті, без якого годі уявляти собі сучасну спортивну діяльність. А виведення спортсмена на рівень міжнародних результатів без допомоги тренера є просто неможливим.

Сучасні тренери готуються в спеціальних вищих навчальних закладах. Більшість тренерів, як правило, мають неабиякий досвід спортивної діяльності та великий багаж теоретичних знань з різних галузей науки: теорії спорту, медико - біологічних дисциплін, гуманітарних наук тощо.

Тренерів в Україні готують вищі навчальні заклади III і IV рівнів акредитації. Переважній більшості випускників присвоюється кваліфікаційний рівень «спеціаліст».

З урахуванням освіти, стажу роботи, виконуваних функцій і конкретних досягнень окремих учнів або команд тренери сьогодні поділяються на відповідні категорії.

Категорійність тренерів впливає на рівень їхньої заробітної платні. Вона встановлюється Радами спортивних організацій, в яких працюють тренери, і затверджуються відповідними органами державного управління спортом.

Градація за професійними категоріями для тренерів сьогодні є такою:

- вища категорія;
- перша категорія;
- друга категорія;
- без категорії

Існує також доплата за спортивні звання:

- заслужений майстер спорту – додатково 15% від окладу;
- заслужений тренер України – додатково 20% від окладу.

Тренерські категорії періодично переглядаються, але не рідше, як 1 раз на 4 роки.

Категорії є офіційним визнанням професійної придатності тренерів. За особливо помітні досягнення учнів тренеру може бути присвоєно звання «Заслужений тренер України».

В окремих випадках присвоюється звання **«Заслужений працівник фізичної культури»** або вручається інша державна нагорода.

Тренер може працювати в таких спортивних організаціях:

- дитячо – юнацька спортивна школа;
- школа вищої спортивної майстерності;
- спортивний клуб (спеціалізований, виробничий, вищого навчального закладу, військовий тощо);
- спортивна секція при будь – якій установі чи організації;
- спортивна федерація (національна, обласна, відомча);
- галузеві органи управління (Міністерство, спорткомітет);
- професійна, комерційна організація;
- будь – яка інша організація, в штатному розписі якої є посада тренера.

Основним фаховим спрямуванням тренера – викладача (тренера) є, у вузькому розумінні, підготовка спортсменів відповідної (заданої) кваліфікації, в широкому – виховання спортсменів у процесі спортивної діяльності.

Праця тренера має, як правило, індивідуальний та творчий характер і спланована в багаторічному або етапному відрізку часу.

Залежно від місця праці й обставин (ДЮСШ, збірна команда, ігрова команда майстрів тощо) перед тренером ставиться конкретне завдання, зафіксоване в трудовій угоді. В угоді мають бути передбачені такі аспекти:

- погодинне місячне навантаження тренера;
 - кількість і якість начальних груп;
 - кількість спортсменів, їх кваліфікація на початок і кінець року (сезону);
 - динаміка спортивної майстерності спортсменів (команди);
- плановані результати чи досягнення;
- заходи сприяння тренерові у виконанні ним основних завдань з боку організації – працедавця (спортивна база, інвентар, фінансування, харчування, система змагань і навчально – тренувальних зборів);

- оплата праці тренера, винагороди, умови побуту.

Тренер веде роботу самостійно або в складі бригади. В останньому випадку взаєностосунки й обов'язки кожного членів бригади повинні бути обговоренні та документально зафіксовані.

Бригадний метод тренерської праці успішно застосовується переважно в ігрових видах спорту. У видах індивідуальних такий метод успішно діє лише за умов взаємодії групи тренерів – однодумців, готових розділити відповідальність і радість здобутків, а також в умовах авторитарних й, водночас, відповідальних дій визнаного фахівця – лідера.

Важливо, щоб за кожним тренером були закріплені «права» на роботу зі своїми вихованцями, або іншими словами, право безперервності виховного впливу, а також його успіхів та досягнень.

Тренерська праця є найменш регламентованою порівняно з умовами праці (час, робоче місце, засоби, форми тощо) інших професійних груп. Разом з тим, праця тренера є найбільш залежною від кінцевого або етапного результату. Саме з цієї причини тренерську працю обирають і цінують переважно особи незалежні, впевнені в своїх силах, такі, що не бояться ризику та відповідальності. Таких у житті часто називають «фанатами». Саме «фанати», якщо їхні претензії є обґрунтованими, найчастіше досягають успіху, в іншому разі вони ризикують стати невдахою і змінюють посаду.

Професійна майстерність тренера є синтезом його постійно зростаючих професійних знань та умінь, організаційних здібностей, особистих якостей. А проявляється тренерська майстерність у неодноразовому досягненні спортивної мети найраціональнішим чином, гарантованим знаннями й інтуїцією.

Розглянемо **основні складові тренерської майстерності:**

Блок професійних знань і навичок включає в себе загальнотеоретичну базу підготовку і спеціальну теоретичну підготовку.

До загальнотеоретичної підготовки відноситься комплекс дисциплін, які формують світоглядний рівень фахівця, включаючи знання з історичних,

філософсько-правових, соціальних, медико - біологічних, спортивно – педагогічних галузей.

Спеціальну теоретичну підготовленість забезпечують знання з історії, теорії, методики, організації і педагогіки спорту, глибокі знання систем підготовки спортсменів і умов реалізації спортивного результату. Тренер мусить не лише теоретично засвоїти і постійно поповнювати арсенал своїх теоретичних знань, але й навчатися використовувати їх у конкретних умовах для виконання конкретних завдань, тобто сформувати на теоретичній базі арсенал навичок і умінь. Ґрунтовні знання техніки і тактики обраного виду спорту, методів і засобів розвитку фізичних якостей у поєднанні з педагогічними і організаторськими навичками характеризують рівень підготовленості тренера.

Організаційні здібності тренера на будь – якому рівні спортивної підготовки є абсолютно необхідними. Тренер є організатором процесу спортивної підготовки і саме через організацію процесу спортивної підготовки і саме через організацію процесу він може проявити свої знання, досвід, навіть інтуїцію. Інакше, як через організацію процесу, тобто інакше, як через конкретні дії і вчинки, тренер не зможе проявити своїх особистих якостей, які, безумовно, сприяють або не сприяють результативності його праці.

До позитивних якостей тренера найчастіше відносять:

- доброту та уважність, до учнів, комунікабельність;
- справедливість, чесність;
- принциповість, працьовитість, жертвність;
- професійну талановитість, широкий світогляд тощо.

Шкала цінностей тренерської праці в розумінні самих спортсменів постійно змінюється.

Коли на початковому етапі тренувань молоді спортсмени найбільше цінують позитивне ставлення до себе, приємні манери, дотепність наставника, то з часом більшу ціну в очах спортсменів набувають професійні якості тренера, його організаційні здібності, інтелект тощо.

У житті особисті якості тренера зрідка проявляється в ізольованому, «стерильному» вигляді. Частіше – в сукупності й протиріччі з іншими проявами темпераменту, поведінки. При цьому, суттєве значення мають не лише позитивні, але й негативні якості і риси характеру. Наприклад, така риса, як честолюбство, яка переважно трактується негативно, у поєднанні з професіоналізмом є неабияким важливим професійним стимулом діяльності тренера.

Особливості темпераменту тренера не мають вирішального значення. Звичайно, бажаними є урівноваженість і емоційна стабільність, проте їх відсутність може компенсуватися іншими важливими рисами характеру, властивостями темпераменту.

Загальними ознаками професіоналізму тренера є:

- володіння спеціальними знаннями про мету, зміст, об'єкт і засоби діяльності;
- володіння спеціальними вміннями здійснювати діяльність на всіх етапах підготовки спортсмена;
- спеціальні властивості особи і риси характеру, що дозволяють здійснювати діяльність і домагатися заданого результату.

Ефективність праці тренера залежить від економічного, соціального, організаційного, наукового, ситуаційного та інших факторів.

Основними критеріями ефективності роботи тренера є:

- рівень спортивних досягнень;
- склад та стан навчальних груп.

Непрямим показником ефективності тренерської праці є також суспільне визнання, але воно може носити суб'єктивний характер і не завжди має об'єктивне підтвердження.

Функціональні обов'язки тренера є дуже широкими. Вони зводяться до вирішення комплексу задач – педагогічних, виховних, організаційно – управлінських, господарських тощо.

На практичному рівні їх можна звести до таких обов'язків:

- комплектація навчальних груп;
- організація тренувального процесу;
- організація підготовки та участі в змаганнях;
- забезпечення комплексності виховання;
- організація матеріально – технічного забезпечення.

Комплектація навчальних груп (команд) є першим і надзвичайно відповідальним етапом у роботі тренера. Від вдалої або невдалої комплектації часто залежить не тільки результативність праці тренера в найближчі роки, але подекуди і вся тренерська кар'єра.

Комплектація навчальних груп має три види: набір, відбір і підбір. Не зважаючи на співзвучність цих слів вони мають різне смислове наповнення.

Набір здійснюється на початковому етапі тренувань і передуює тренувальному процесові. Найчастіше він ведеться методом усних (на уроці, шкільних зборах) або письмових (в газеті, на шкільних стендах) оголошень. Його основною характеристикою є добровільність, тобто висловлення в тій чи іншій формі згоди на участь у тренувальному процесі учнів без врахування їхніх здібностей та рівня фізичного розвитку.

Роль тренера при такій формі комплектації є другорядним, додатковим фактором і зводиться до здійснення відповідних формальностей (організація медогляду, оформлення заяв тощо). Отже набір як форма комплектації є слухною у випадках, коли передбачуваний спортивний результат є невисоким (шкільна секція, оздоровчий клуб і т.п.).

Відбір – це форма залучення до занять спортом із врахуванням певних передумов: віку, наявності конкретних антропометричних даних, заданого рівня розвитку фізичних якостей і здібностей, рис характеру, націленості на спортивне вдосконалення.

При відборі бажання учня стати членом тренувальної групи має значення за умови його відповідності вказаним параметрам. У таких випадках, крім педагогічного і медичного спостереження за кандидатом, застосовують відповідні тести, методи медико – фізіологічних досліджень. Дуже

інформативним є попереднє ознайомлення з медичними картами і характеристиками претендентів на зарахування до групи.

Процес комплектації навчальних груп методом відбору є доволі тривалим. Крім тренерів, до нього можуть залучатися фахівці інших спеціальностей (психолог, фізіолог, соціолог). Але затрачений час істотно позначиться на якості укомплектованої групи й на досягненні поставленої мети в спорті.

Підбір є персональною формою комплектації або доукомплектації спортивних команд, особливо, з ігрових видів спорту. При підборі першочерговими є два чинники: потреба в комплектації (доукомплектації) команди спортсменами відповідного класу і спортивного амплуа та наявність відповідних кандидатів та організаційно – фінансових можливостей. Підбір як метод доукомплектації команди проводиться постійно, або етапно. Переважно він стосується не новачків, а спортсменів достатньо високого рівня підготовки. Підбір може здійснюватися тренером, призначеним спеціально для цієї мети.

Відсів з навчальних груп є явищем природнім і закономірним.

Причинами відсіву є:

- втрата інтересу спортсмена до подальшої тренувальної роботи з причин незацікавленості у спортивному зростанні, відсутність перспективи спортивного вдосконалення, неможливість приділяти спортивно – тренувальній роботі достатньо часу і зусиль.

Найбільший процент відсіву спостерігається у групах початкової підготовки та на етапі базової підготовки, коли проявляється справжня або ймовірна безперспективність спортсменів;

- «невписування» окремих атлетів у спортивний колектив через особисті якості або

несхвальні вчинки;

- травми, захворювання або переїзд на інше місце проживання спортсмена.

Ініціатором відсіву може бути сам спортсмен (найчастіше), тренер або колектив групи (команди).

Перед тренером доволі часто стоїть питання розставання з учнем. З учнями – новичками ця процедура менш болісна, ніж із кваліфікованими спортсменами. Проте, за будь – яких обставин тренер мусить проявляти максимум такту і принциповості.

Із закінченням набору й відбору учнів до навчальної групи процес комплектації формально закінчується, хоча корективи до персонального складу груп вноситься майже на всіх етапах підготовки.

Наступним завданням тренера після первинної комплектації є створення колективу спортсменів-однодумців, морального і психологічного клімату, який сприяв би кожному із учасників тренувального процесу проявити свої загальнолюдські й спортивні якості.

Перший період тренувань тренер має вести якомога різноманітніше, з пізнавально-розважальними елементами, уникаючи штучної спеціалізації.

Саме «цікаво-нецікаво» є основним чинником регулярності відвідування занять новачками.

Соціальне визнання тренера, рівень його спеціальної фахової підготовленості, вік, стать та інші фактори відступають на других план. Найважливіше і найпереконливіше для початківця є цікаве, пізнавальне заняття, бажано за участю самого тренера. При цьому періодичність занять три рази на тиждень є замалою, щоб в колі інтересів початківців утримувати предмет зацікавленості – спорт. Для цього потрібно не менш 4-х – 5-ти відвідувань на тиждень. Тривалість занять при цьому має другорядне значення.

Коли тренер біжить з учнями крос, грає в футбол, іде на лижну прогулянку, він чи не відразу викликає до себе симпатію (навіть захоплення). «Робимо разом» - ось найкраще гасло і прямий шлях до учнів. Саме спільна праця (байдуже якого характеру) найшвидше зцементовує колектив, породжує своє, тільки йому притаманне коло інтересів, скріплює довіру між спортсменами і тренером.

На початковому етапі підготовки особливо важливим є однаково уважне ставлення тренера до здібних і не дуже здібних учнів. Найменше виділення чи зменшення вимогливості до здібних є недопустимим. До «улюбленців» треба ставитися особливо вимогливо: «з кого ж питати, як не з тебе». З плином часу завдання педагогічно-виховного порядку не зникають, а тільки ускладнюються. Новачка вчать, як правильно себе поводити, майстра - як жити.

Якщо питання комплектації та створення міцного, дружнього колективу вирішується суто педагогічними засобами, то організація тренувального процесу носить вже більш специфічний характер.

Організація тренувального процесу займає провідне місце в діяльності тренера. Саме підчас тренувань тренер вирішує основні, поставлені перед ним задачі: виховні, оздоровчі, спортивні, освітні.

На тренувальних заняттях передбачається вирішення завдань фізичної, технічної, тактичної, психологічної та морально-вольової підготовки спортсмена.

Під час підготовки до тренувальних занять тренер вирішує:

1. Організаційно-господарські питання: час, місце, інвентар, обладнання, забезпечення

(техніка безпеки, медичне обслуговування).

2. Методичні питання: зміст занять, спрямованість вирішуваних задач, контроль облік, відновлення.

Кожне окреме заняття має бути чітко спланованим, мати своє місце в системі навчально-тренувальних занять, повинно бути відображеним у робочому плані і спрямованим на вирішення конкретних завдань, тобто відповідати на питання: що, де, коли, як, навіщо? Відповіді на ці та деякі інші питання містяться в документах планування.

Тренувальні плани носять циклічний характер. Найбільш розповсюдженими є такі тренувальні цикли:

- мікроцикл: 3-7 днів;
- мезоцикл: 30 днів;

- макроцикл: 6-18 місяців.

Багаторічне планування здійснюється у вигляді чотирьохрічного (олімпійського) циклу.

В планах багаторічної підготовки фіксується такі щорічні основні показники тренувального процесу:

- мета і завдання;
- обсяги тренувальних навантажень (тренувальні дні, години тренувань із застосуванням специфічних засобів, зон й інтенсивності);
- методи відновлення;
- методи поточного і підсумкового контролю;
- кількість змагань, стартів, спроб;
- плановий результат.

У річному (сезонному) плані роботи вищеназвані показники плануються як помісячно, так і в цілому за рік (сезон).

Планування мезоциклів – не менш відповідальне завдання. Основне при цьому – не сліпо розписувати передбачені річним планом обсяги навантажень, а враховувати фактичний і передбачуваний фізичний та морально-психологічний стан спортсмена, як і обставини, і яких тренувальний план мезоциклу буде здійснюватись. Педагогічні спостереження за спортсменом, аналіз його особистого щоденника і показники медичного контролю є необхідними орієнтирами, особливо, напередодні відповідальних.

Зміст окремих занять фіксується у поурочних планах і робочих журналах. Чимало тренерів нехтують потребою готуватися до кожного окремого заняття, мотивуючи це набутим досвідом. Така думка є справедливою лише стосовно окремих деталей заняття. В цілому ж, кожне заняття має бути неповторним. Вирішення однакових задач зрідка блискуче вдається одними й тими ж засобами й методами. Навіть ціпка пам'ять тренера не може утримати усі необхідні деталі – минулі, нинішні, майбутні. Тому планування кожного конкретного заняття з аналізом свого власного і учнівського щоденників є, безумовно, корисним. Зрештою, це вже є елементом аналітичного підходу до

справи. Адже недаремно ще в школах Древньої Греції були спеціальні тренери – «гімнасіси», які готували навчально-тренувальні плани. Планування є основою тренувальної системи – необхідного елементу плідної тренерської праці.

Планування, особливо, річне і багаторічне, має здійснюватися обов'язково індивідуально і за участю спортсмена. Важливими є постановка перед спортсменом поетапних завдань, досягаючи яких, він може переконуватися у правильності обраного шляху. Віра спортсмена в правильно складений план додає йому сил для здійснення запланованої праці, зміцнює впевненість у власному успіху, впевненість у собі. А це також і перший елемент психологічної підготовки.

Підготовка до змагань є найвідповідальнішим етапом у роботі тренера. Головне завдання тренувального процесу на цьому етапі – підвести спортсмена (команду) до того рівня спортивної форми, який необхідний для успішного (запланованого) спортивного досягнення, вираженого в об'єктивних технічних показниках (час, кілограми, сума очок) або відносних досягненнях (місце, група). Це період інтегральної підготовки, коли попередньо проведені інші види підготовки (спеціальна, загально фізична, морально-вольова) мають лише у сенсі сприяння досягненню запланованого результату. Коли спортсмену належить брати участь у невисоких для його рівня (етапних) змаганнях, то відведення спортсмена до піку форми не є обов'язковим. Більше того, завчасне входження в спортивну форму для спортсмена деколи є більш загрозливим, ніж запізніле. Адже існує більше засобів прискореного набуття форм, ніж утримання її на високому рівні.

Пік спортивної форми проявляється в індивідуальній готовності окремого спортсмена до найвищого для себе спортивного результату. Але пік спортивної форми може бути і в команді в цілому, коли сума індивідуальної готовності окремих членів команди доповнюється вищою злагодженістю й чіткістю виконавських дій окремих ігрових ланок і команди в цілому.

Індивідуальна готовність спортсмена може породити вище (рекордне), принаймні для конкретного індивідуума, досягнення. Командна готовність – гарант успішного виступу команди.

Найвища майстерність тренера проявляється не тоді, коли команда готова до одного матчу, а коли в ході серії матчів вона демонструє високу спортивну майстерність. Подібні випадки, для прикладу, спостерігаються у фіналах чемпіонатів світу з футболу, коли, на перший погляд, не найкраще підготовлена команда від зустрічі до зустрічі повніше розкриває свої таланти і по справжньому вражає під час фінальної зустрічі. При найбільш вдалих тренерських «розкладках» основній меті – фінальному старту підпорядковані не лише зміст і форма всього тривалого процесу попередньої і безпосередньої до змагань підготовки. Вирішальне значення можуть мати й попередні старту основного змагання (відбіркові, півфінальні, попередні спроби). Нерідко саме вони є тими «золотими гвіздками», з яких чеканяться медалі.

Регулювання психічного стану спортсменів є одним із найскладніших моментів тренерської праці, значення якого зростає із наближенням до основних змагань (фіналів). Стан психологічної готовності формується у спортсмена заздалегідь. Знання своїх можливостей, рівня підготовленості, умов змагань, сильних і слабких сторін суперників, моделювання процесу майбутньої спортивної боротьби, готовність «спостерігати» і ще чимало інших «дрібничок» призводить до певного стану психологічної готовності.

Комплектація команди до змагань є болючим процесом в усіх випадках, коли претендентів на участь в змаганнях більше ніж місць у команді. Особливо «делікатним» має бути процес формування, коли, крім спортсменів, у комплектації команди зацікавлені певні групи осіб або організації. Тому критерії відбору спортсменів і формування команди повинні бути обумовлені завчасно (бажано письмово) і бути однозначними. Критерії педагогічної і спортивної доцільності мусять співпадати, а не суперечити офіційним умовам відбору. В процесі підготовки до офіційних (основних) змагань спортсмен і

тренер повинні зважати на необхідність пройти через низку відбіркових змагань, які в даному разі є етапною перевіркою готовності.

Окрім підготовки спортсменів і остаточної комплектації команди, підготовка до змагань покладає на тренера ще низку обов'язків. Це переважно організаційно-господарські питання: попередні підтвердження про участь у змаганнях, підготовка заявки, особистих документів спортсменів, технічних заявок, підготовка і транспортування інвентарю, спортивної форми, придбання проїзних документів, замовлення місць для проживання, вирішення побутових питань й т. ін.

Виховання спортсмена, в широкому розумінні цього слова, є по суті найголовнішою функцією тренера й здійснюється специфічними засобами спорту. Огріхи виховання не тільки знижують цінність особи як людини, але й у спортивному значенні знижують розкрити природній потенціал. І навпаки, успішно виховний процес має вирішальний вплив на особу, незмірно підвищує і робить громадсько значним спортивний результат.

Тренер не завжди найбільше пишається учнем, який досягнув пої помітніших спортивних результатів. Предметом гордості і внутрішнього задоволення є також учні, які «зірок з неба не хапали». Проте, змогли й зуміли суттєво вдосконалювати себе у фізичному і моральному плані. З іншого боку, час активного заняття спортом, навіть якщо він не привів спортсмена до спортивних лаврів, може для конкретного вихованця невичерпним джерелом наснаги і досягненням успіхів в іншій діяльності.

Доцільно зважити не те, що процес формування особи спортсмена є явищем тривалим і зрідка йде паралельно в часі з процесом спортивного зростання. Омолодження спорту є причиною дуже раннього спортивного змушніння, а загальнолюдське, громадянське дозрівання може відбутися пізніше за умови, що виховна робота не була витіснена з процесу підготовки спортсмена. Перехід юнака чи дівчини від видатного спортсмена до повноцінної, а тим більше видатної особистості, є процесом складним і

тривалим, але єдино правильним. Для тренера найбільшу цінність має праця, знайдена у виховання і спортивну підготовку учнів.

Матеріальне забезпечення спортсменів не є безпосереднім обов'язком тренера. В усіх спортивних організаціях є спеціальні служби (особи), які мають здійснювати матеріальне забезпечення. Проте, насправді ця робота не може успішно проводитися без втручання тренера як найбільш усвідомленої і зацікавленої фігури навчально-тренувального процесу.

Тренер також є найближчою до спортсмена особою (окрім родичів), яка тією чи іншою мірою активно впливає на вся сторони життя вихованця: умови побуту навчання, службу в армії чи роботу, подекуди й «сімейні справи». І усі ці елементи тренерської праці вимагають від тренера постійної доброзичливості, уважності й терпеливості.